

ČITANJE KAVANJINOVE *POVIESTI VANDELSKE* (*BOGATSTVO I UBOŠTVO*) U TRADICIJI HRVATSKOGA FILOZOFSKOG MIŠLJENJA

Ljerka Schiffler

Od Scherzera,¹ Karamana,² Čičin-Šaina,³ Aranze⁴ i Kukuljevića-Sakcinskog,⁵ do suvremenih književnih i kulturnih povjesničara, kroatista i filologa, proučavan je i vrednovan Kavanjinov književni opus, njegovo mjesto i značenje ne samo u tradiciji hrvatske epike (između Marulića i Vetranića, te Kačića i Reljkovića), nego i hrvatske duhovne baštine, utvrđeni izvori, obavljena komparativna proučavanja (primjerice Kavanjina i Gundulića), naglašavana autorova erudicija i enciklopedijska širina njegova religiozno–didaktičkog epa (kako ga prosuđuje književna historio-grafija) *Poviest vandelska*, koju J. Aranza nazva »našom slavenskom enciklopedijom u versima«,⁶

Od mnogih mogućih i različitih pristupa i čitanja Kavanjinove »*Poviesti vandelske*«, kao što je književno–povijesno, estetsko–analitičko, filološko pa štoviše i ideološko čitanje, ne manje značajnim smatramo ono kojemu je to djelo bogatim izvorištem, naime *filozofijsko čitanje* i to *dvosmjerno*: *prvo* polazi od njegovih izvora, svemu onomu što Kavanjin ima iza sebe, i na što nastavlja, hvatajući neke od refleksija, ideja i senzibiliteta koji će biti presudni za profiliranje duhovnog obzora njegova mišljenja za pjesnikovu misaonu usmjerenost. Ponajprije je to spomenuta hrvatska baština, pjesnička i književna, duhovno–religijska i refleksivno–filozofska. *Drugo* traga za idejno–misaonim pozicijama vlastita stoljeća, za korespondentnostima općeeuropskih ideja koje susrećemo u Kavanjina i koje predstavljaju pojmovno ozađe njegova djela. Konačno, iz tog je dvosmjernoga čitanja moguće zaključiti o onomu što takvim čitanjem dobivamo i čime Kavanjin ishodi iz svog vremena i čime

je opravdan hermeneutički pokušaj: zaključiti naime o smislu i značenju obnavljanja nekih univerzalnih krugova pitanja i problema čovjeka, ne samo Kavanjinova, nego i svakog vremena, pitanja što ih svagda iznova od najstarijih vremena poduzimaju mislitelji ovog prostora kao i pjesnici, različitih obzora i usmjerenja.

Kavanjina je tako moguće čitati iz duha hrvatske refleksivne tradicije, od Marulića i Bunića do Gundulića, Kašića, Habelića, Kačića Miošića i Boškovića, da spomenemo tek neke, kao i iz zajedničke europske baštine mišljenja, primjerice iz duha Leibnizove monadološke kozmologije (kao što to čini profesor Zoran Kravar, proučavatelj i poznavatelj hrvatskog književnog baroka).⁷ Kavanjinove refleksije kreću se u obzoru europske i domaće spekulativne tradicije, filozofskih pitanja 17. stoljeća o ljudskoj naravi, osjetilnosti i intelektu, o odnosu intuitivnog i racionalnog, slobode i sudbine, povijesti, svemiru i bogu i njegovim atributima, spoznaji i istini, svojstvima i moćima duše, vrlinama i volji, da spomenemo tek neke. Filozofemi o kojima raspravlja Kavanjin u svom pjesničkom diskursu, mnogo su složeniji no što se u prvi mah čini, i bilo bi pogrešno olako ih pripisati, kao što to čini književna historiografija, a na što je upozorio Kravar, tek Kavanjinovu izlasku iz katoličke obnove, premda je njome bitno određena: cjelokupnim svojim životom i djelatno nastoji se Kavanjin suprotstaviti »potkopavanju vjere, koje se sudbinski zbiva svugdje u Europi«, kako će to nešto kasnije formulirati Ruđer Josip Bošković na stranicama svoje *Theoriae philosophiae naturalis* (Venetiis 1763).

Moguće je Kavanjina isto tako čitati i šire, iz općeg duha filozofskog ozračja 17. i 18. stoljeća, etičkog racionalizma ili novovjekovnog prosvjetiteljskog utilitarizma, vezano uz problematiku filozofsko-etičkih, teoloških i političkih traktata, iz rasprava i kompendija europskih filozofa — Kavanjinovih suvremenika, o Bogu i univerzumu, milosti i ljudskom razumu J. Locka, ili primjerice iz duha spinozističkog monizma. Dozvoljava to naime bogatstvo i širina problema sadržanih u trideset jednom pjevanju *Bogatstva i uboštva*, u kojima se ogleda pjesnikovo široko filozofsko – teološko obrazovanje i njegovo duhovno – misaono stajalište.

Bogata tradicija mišljenja na koju se i izriekom poziva Kavanjin, otkrivajući nam izvore i obrasce vlastite pjesničko – idejne inspiracije, iznutra je strukturirala i sam njegov svjetonazor, pri čemu je od odlučujućega značenja bila hrvatska drevna prošlost, duhovno – povijesna, kulturna, društvena, gospodarska i politička, čiju kroniku Kavanjin ispisuje raskošnom pjesničkom slikom.

* * *

Barokni Kavanjinov ep *povijesti vandelske*, upućen duhovnom i svjetovnom korisniku (»korisno svakom čoeuku našega naroda, toliko svitovnomu, koliko duhovnomu«, kako stoji u podnaslovu djela), izrastao u ozračju religiozno–kršćanske duhovnosti, vjeroznanstva, kao jedne od značajki cjelokupnog corpusa dokavanjin-

skog i njegova razdoblja, slijedi ponajprije liniju mišljenja tipičnog za jedan od modela humanizma, ne samo katoličke obnove, nego sačuvana u mijenama vremena (njega nalazimo i u Marulićevu tipu humanizma, u njegovim »duhovnim tumačenjima«, ili u filozofsko–religioznom aspektu Bunićeva epa *De raptu Cerberi*,⁸ naime *biblijsko kršćanskog humanizma, humanizma evandjelja*.

Nastojeći razumjeti duhovno–misaono pozadije kojim je vođena evanđeoska parabola Kavanjinova epa u svjetlu spomenute linije mišljenja, svetopisamske predaje, prisutne u hrvatskoj refleksivnoj tradiciji, filozofskoj, teološkoj kao i književnoj, ali isto tako i ikonografskoj, plastičkoj i glazbenoj tradiciji, valja poći od Kavanjinovih pojmova, da ih tako uvjetno nazovemo (jer valja svagda imati na umu kako je riječ u prvom redu o pjesnikovu doživljaju), transcendentalnih principa zbilje i bivanja (»razumiti razloge sućanstva«), prvog uzroka i načela, njegova shvaćanja čovjeka, svijeta i Boga, prirode i povijesti (njenu aksiološku i teleološku strukturu), determinizma i slobode. U njima se očituju odjeci metafizičkih i teoloških konstrukcija srednjovjekovne spekulativne tradicije, obilježja *kršćanske spiritualnosti: kozmologije* (stvaranje svijeta, prirodni tok događanja, pitanje vječnog i beskonačnog bića — »ordo et nexus causarum« kršćanske teologije), *antropologije* (pitanje o čovjekovoj prirodi, o nikad neostvarenoj težnji konačnog bića beskonačnom, čovjeka u kojemu je aktualiziran roditeljski grijeh, ali je sačuvana i sloboda izbora dobra i zla, fenomena volje i razuma, mišljenja i znanja, te moralna djelovanja, »etike čina« kao osnove kvalitete ljudskog života, najvećeg dobra, sreće i blaženstva) i *eshatologije* (kršćanskog iskustva čovjekove povijesti kao drame i povijesti spasa, *Heilsgeschichte*) grijeha, kajanja i oprosta, problematike vremena, smrti, vjere, ljubavi i nade. U tom kompleksu problema, tematsko–sadržajne okosnice Kavanjinova epa, mogu se očitati izravni odjeci i utjecaji patrističke zapadne tradicije, obrasci augustinovsko–tomističke i kempiske koncepcije prirode, čovjeka, znanja i spoznaje, tematike kristoslovnih rasprava o biti i naravi svjetovitelja kao i odjeke grčke filozofske misli kojom je prožeta kršćanska misao, a koji su odjeci uščuvani u djelima niza hrvatskih pisaca, od razdoblja humanističkog latinizeta pa nadalje. Kao što je već ustvrđeno, Kavanjinovo je djelo riznica hrvatske crkvene i političke povijesti (značajno za teologiju, stematografiju, folkloristiku, pravničku nauku, astronomiju, historiju običaja i nošnja, štoviše i za *ars culinaria*, kako to ističe i pokazuje J. Aranza), ali je ono jednako tako i bogata riznica žive povijesti filozofskih ideja.

U cjelokupnom tom kompleksu problema od ključnog je značenja ono koje je i predmetom moralnofilozofskih djela starijih hrvatskih filozofskih pisaca, naime o smislu i cilju ljudskoga života, o njegovu poboljšanju, *emendatio vitae*. Okrenut sav praktičkoj čovjekovoj zbilji, on otpočinje pisati, kako i sam kaže, od svoje »otadžbine dalmatinske«, imajući na umu njenu povijest i svjestan kao negda

Marulić, značenja što ga za čovjeka njegova vremena i prostora kao i za ljudski život uopće imaju duhovne knjige (»tesori spirituali«), *razgovor* i razmišljanje, dakle razbor. U *Baštinicima*, primjerice uspoređuje Kavanjin ljudski život bez razgovora dosadnom plovidbom oko nove zemlje gdje su mjesta hladna i stanovnici divlji, dani kratki i malobrojni, da bi bilo radosti, a ljudski život dosadan, »dugi put bez postaja«. ⁹ Radeći na skladnom, »simfoničkom« usavršavanju u upravljanju svojim životom (»un armonica sinfonia di perfettione nel governo della vita«), izbjegava čovjek, kako on kaže, duševne nemire, melankoliju i pakao. Dovoljno je prisjetiti se Kavanjinova zaključivanja o praktičkoj važnosti morala: nisu godine, već dobra djela mjera života i jedan dobro utrošen dan vrijedi više od stotinu loše provedenih, a u račun života ne ulazi ono vrijeme koje ne ulazi u račun vrline. Kavanjin pita o smislu čovjekova opstanka u svijetu, o tome što je život čovjeka, kojemu je svagda smrt pred očima i koji stojeći na raskršću puteva (»put pravi put krivi«, »staza od kriposti i staza od zločienstva«), ima ipak slobodu izbora i odluke:

»Razbor, slobod darova ti na rasputje kad te stavi,
 nek vlasti s tvom obratati možeš na put krivi i pravi;
 di god trgneš tvoe pošetre, tve koristi su i tve štete.
 Ako stazom, ka nas vodi,
 na kriposti mi hodimo, brzo ćemo u prohodi.
 kad svitovna ne hlepimo, priti u raj, di se uživa
 lice ugodno Boga živa.
 Ako l' stazom od zločienstva, u nesvisti budem kasiat,
 od svakoga moga smienstva imam razlog se pristrašiat ...«¹⁰

* * *

Čovjek je, ontički i ontološki, egzistencijalno determinirano biće: on je, tradicionalno, *homo viastor* uključen providencijalno i kontingentno u prirodni tok događanja (*ordo* i *nexus causarum* kršćanske teologije), on je »smieh i ništa«, »bijedno ništetan«, »kal od kala«, »vitar, odglas, slana, piana, san, prah, dim, hip, magla, siena«, ¹¹ putnik na ovome svijetu u komu je čitav život šala, a smrt zbilja. ¹² Čovjek prebiva »u tismoći bitja zloga«. Premda smrtno biće, »od praha«, ¹³ stvoren na sliku božju (*homo – imago Dei*), »ni li u tebi božja slika?«, ¹⁴ kojemu je Bog dao izuzetno mjesto među svim stvorenjima učinivši ga njihovim gospodarem, obdario ga razumom i voljom ¹⁵ i stvorio upravljačem, ¹⁶ za njega je ljepota ovoga svijeta, kojemu hvalu ispisuje Kavanjin. Diveći se pčelinjaku, livadi, obrađenu polju, vinogradu, maslini, smokvi i obali, idili seoskoga života, Kavanjinu ne izmiče ono

što ne ukida, ali umanjuje tragičnost ljudskog života, ono što čini kvalitetu ljudskoga života¹⁷ i čime se čovjek odupire taštini i ispraznosti svjetskoj, ljudski znak svijeta:

»za te u rudah i u kamenih raste zlato, morski vali
biser među pokraj žali«¹⁸

»Zima za te drva iz gore a iskre vadi iz kremena,
za te nebo i zemlja...«¹⁹

»za te svite toke zvijezde
i kriposti gornje jezde«²⁰

»Vrtno nebo, zemlja plodna,
i sva druga dobra ugodna«²¹

»Za te ptice gnizdo viju, med prislatki pčele nose
krotke ovce run probiju, voli plugom njive kose,
i one za te plode litom
potribitim svakim žitom«²²

»Za te ajer, kopno, vode, pune priko obilato,
jatam, stadom, ribom rode, tebi i daje isto blato
žabe i njive netežane ljalj i pečur, smokve izbrane«²³

U tim se Kavanjinovim stihovima, kao i u mnogim drugim pjevanjima, očituje izravni utjecaj Gundulića.²⁴

* * *

Kavanjinovu baroknu spiritualnost i religioznost valja promatrati u ozračju zajedničke europske teološke tradicije, ali svagda u funkciji njegove upitanosti ovozemaljskim »žitkom« čovječjim primjerenim razumu. Zazor od puste kontemplacije, života znanja bez praktičkog djelovanja strana je naraštajima hrvatskih pjesnika i mislitelja, a koje spominje Kavanjin. Među njima su pisci djela praktičko-filozofskog sadržaja, primjerice dubrovački filozofski pisac Nikola Gučetić, autor djela »O upravljanju državama« (Dello Stato delle Reppubliche) u kojemu se kršćansko poimanje čovjeka usuglašava s idealima renesansnog poimanja svijeta, i već razlažu koncepcije bogatstva i siromaštva, načela ljudske vrline i kršćanskog kreposnoga života, obogaćena realističkim poimanjem uloge i značenja čovjekova

rada, gospodarskog života, ili Fran Trankvil Andreis, mislitelji koji postavljaju pitanje smisla filozofiranja vezano uz pitanje o najvišem ljudskom dobru i sreći, ispravnom životu u vrlini koji bi potvrđivao nauku mudra i moralna djelovanja – mudrosti. Ta će se pitanja javljati kao konstanta u povijesti filozofskog mišljenja u Hrvata već od razdoblja humanističkog latinizata, od Nikole Modruškoga, od 15. do 17. stoljeća, da bi u Kavanjina doživjela svoju reafirmaciju. Pod Kavanjinovu kritiku dolaze svi oni koji se ne rukovode naukom Pisma, pravim i jedinim knjigama mudrosti: neznabošci i kipoklanci i višebošci, krivokletnici, grčki filozofi, Demokrit, Platon (»Platonu meu kripostnici«),²⁵ i Aristotel, Teofrast i Trismegist, nadalje pristalice učenja hedonista i epikurejaca koji, prema Kavanjinu, svojom heretičkom naukom pomućuju duševni mir, Luther, Calvin, Zwingli, Hus. Naprotiv, hvale su »duševni spjevaoci«, »mudroznanci«, meštri svega znanja koji slijede mudrost crkvenog nauka, kršćansku istinu i koji ostaju »živjeti u librieh blagoriečiem«, pisci svjetovnih i duhovnih djela »ljudi vriedni popi, fratri, svitovnici«;²⁶ »neizbrojni broj pjesnika, naravnika, bogoslovaca, vladoumitieh, pismenika, zvizdoznanaca, duhovnika«,²⁷ također i hrvatskih znanstvenika i filozofskih pisaca. Na dugoj listi »uresa svoje domovine«, kako ih Kavanjin naziva, izrađujući gotovo leksikon znamenitih i zaslužnih ličnosti koje, kako piše, »svite rodom i pameću«,²⁸ nalazimo ličnosti ne samo hrvatske književne, nego i kulturne, filozofske, crkvene i znanstvene povijesti, polihistore koji su radili za spas vlastite zemlje i naroda »za spasiti sebe, i puke, i obiti«;²⁹ dubrovačke, splitske, zadarske, šibenske humaniste, mislitelje i pisce renesansnog i kasnijega razdoblja čiju aktualnost ističe Kavanjin. To su primjerice, Marulić, Držić, Dominis, Paštrić, Georgijević, Grisogono, Čipiko, Gundulić, Begna, Bunić, Gradić, Getaldić, Gučetić, Kotruljić, Medo, Monaldi, Della Bella, Kašić, Vrančić, Radnić, Posilović, Budinić, Orbini, Polikarp Severitan, »mudri svaštoznanac«, da navedemo tek neke.

Na liniji kršćanske humanističke tradicije, Kavanjin u svom epu nastavlja jednu od onih orijentacija koja ostaje značajkom i niza djela pisaca etičko-filozofske orijentacije, a izvorištem joj je *tomistički humanizam*. On se očituje u Kavanjinovu razumijevanju i tumačenju praktičnog i spekulativnog razuma, naravnog zakona Evanđelja i vječnog zakona, moralke ljubavi, siromaštva i dobročinstva, te univerzalne uzročnosti kao njihove osnove, nadalje afirmiranje životne istine (Tomina stava »prios vita quam doctrina«, in Matthaenum, V, 4), zatim ljudske spoznaje, umna moralna djelovanja i afirmiranje ovozemnih vrijednosti. Drugoj, skotističkoj orijentaciji priklanjaju se primjerice Oktavijan Zadrarin (Octavius Jadertinus, autor kraće rasprave »Prolegomenon Biblicae sapientiae et Scoticae disciplinae«, Venetiis MDCLXXXIX), ili A. Kačić Miošić, između ostalog i profesor filozofije i teologije i autor *Elementa peripathetica*. Venetiis 1752). Ali jednako tako se u slikama Kavanjinova epa, u filozofskoj tematici i autorovu usmjerenju dadu, sadržajno i tematski, kao i strukturno raspoznati i neke opće formule, zajedničke

europske filozofske spekulacije koje će ostati sačuvane i kontinuirano se nastavljati od razdoblja srednjovjekovlja i u kasnijim stoljećima.

* * *

U »pričici ku pravi«, kako sam kaže, Kavanjinova je namjera »razumiti razloge« sućanstva, čovjekova bitka i čovjekove dvojne naravi, ljudske i božanske: »Bog i čovjek skupno čine...«.³⁰ Bog je nerazdjeljivo jedinstvo, cijeli svuda, bezuzročni uzrok, svrha i uzrok svemu, princip bitka i spoznaje (*essendi i cognoscendi*). Odjecima srednjovjekovne filozofije lijepog i ljubavi (i za Kavanjina »ljubav svijetom vlada«), mistike svjetla u Kavanjinovim predstavama božjeg i ljudskoga grada, od augustinovskog *civitas Dei* do danteovske slike Empireja, božjega kraljevstva, »gornjeg Jeruzalema«, »sagrađena od mudrosti«, opisa krugova neba i zvijezda,³¹ prisutne su i predstave »zemlje od obećanja« starih hrvatskih pjesnika, u kojima se miješa utopijsko i zbiljsko (domaća flora i fauna, slike vrtova dalmatinskih otoka, njihova topografija, pejzaž, dubrave, arhitektonika, stanovništvo i dr.³²

Kavanjinovo djelo, čisto pojmovno promatrajući, reflektira bogatu filozofsku problematiku, kozmološku, antropološku, gnosološku, aksiološku. Ona je sadržana u njegovim pjesničko–misaonim tumačenjima niza problema: vječnosti i vremena, »čudnog bića« koje gradi i razara, vrti i raščinja, koje Kavanjin uspoređuje sa starcem i augustinijanski tumači:

»Vrime 'e starac sid al hitar, sve se vrti na okolo,
kriľma leti jakno vitar, i raščina prioholo
ľudi, grade i sastave, snažna kralstva i države«³³

U kategorijama vremena i vječnosti su, u obzoru katoličkoobnoviteljske duhovne religioznosti prepoznatljivi i drugi, udaljeniji odjeci, starije filozofske (grčke predsokratovske) baštine, vječnog vraćanja istog, zakonitosti heraklitovske mijene:

»Čin' da gledaš hitru riekü, ka u veliko meće more,
sve je ona ista u proteku, i ispraznit se vik ne more,
i er sve prima što podaje, nit pristaje, nit smankaje.

Nima oseka, nima ostupa,
kraja ne ima al pristanja ...

Štogod bi li pomanšalo pristašnoga vikovistva?
veli Augustin: mne ni malo, od negova erbo bistva
da se i vele oćipielo, uzdrži se vazda cielo.«³⁴

Dalje je to pitanje *Božjega stvaranja svijeta* (iz kaosa) i njegova uređena ustrojstva, prirode i čovjeka — maloga svijeta, i svih stvari koje sve upućuju na um božanskog Tvorca:

»red i ures čudnovati, ke s' postavio ti na svitu,«³⁵

»A čovjeka najposlie,
ki se mali sviet govori ...«³⁶

Kavanjinova se razmišljanja konačno dovršavaju trinitarnom formulom paristike.

I u refleksijama o *povijesti i povijesnom događanju* prisutna je aksiološka i teološka struktura, teološki koncipirana antinomijom ljudske i božanske vizije povijesti, kao svjedočanstva Božje providnosti:

»Od počela u svoem znanju božji provid naokolo...«³⁷

Čovjeku je ići putem eshatona, kojim se rješava i antinomija njegova bića, antinomija prolaznosti i vječnosti, nesigurnosti i stabiliteta, realizacija njegove punine: biti nalik Bogu u ljubavi, davanju i mudrosti, realizacija finalnog stanja duše na zemlji.

I kompleks problema ljudskog *mišljenja* i neiscrpne ljudske žeđi za znanjem (pri čemu evocira u hrvatskom nabožnom kao i svjetovnom pjesništvu često korišten biblijski mit o stablu znanja i zabranjenom voću, kojem se u srednjovjekovnom moralnom nauku naglasak dodatno prebacuje na fenomen *curiositas* i koji kao opasan ističe Augustin a osuđuje sv. Toma, a Kavanjin ih prihvaća), Kavanjin reflektira iz duha poznatog kršćanskog filozofsko–teološkog konstrukta *sapientia = scientia*, dvojstva *sapientia mundana* (ovoj odgovara *scientia instabilis*, koje svoju osnovu ima u ograničenosti same ljudske naravi i čovjekovih spoznajnih moći) i *sapientia divina / sacra* (toj pak odgovara *scientia perfetta*, savršeno znanje božje kojemu je osnova Biblija i evanđeoski nauk, Pismo kao »knjiga života«, kako ga primjerice naziva Oktavijan Zadrani, »adeoque de Scriptura dicendum: haec omnia liber Vitae«). Premda je *istina* čovjeku skrivena, nije mu uskraćena *spoznaja* kao ni *sloboda* — koje se očituju u čovjekovoj težnji idealu i životu primjerenu razumu koji je izvor moralnosti, kriterij *dobra i zla*, i njihovih varijeteta:

»Kada najprije meu živućiem čoecka stvori na svu sliku.
svojim hotinjem primogućiem poda njemu vlas veliku,
da gospodi svakim stvorom sebe upravlja svojim razborom.
Tim i tebe blago ureši
dobro od zla da razlučiš, i prem da ti narav preši

na zlo dobro da odlučiš, ter oboje čim razvidiš
zlo odvržeš, dobro slidiš.«³⁸

Svoja tumačenja filozofsko-teoloških pitanja i problema Kavanjin ne propušta »argumentirati« tezama filozofa i teologa, naukom evanđelja i vjerom otaca, ne međutim apstraktnim diskursom, makoliko se jasno nazire njihova temeljna i utemeljujuća pojmovna tekstura egzegetsko – teoloških suma kao i ideje *collegia pietatis* 17. stoljeća, religioznog iskustva hranjena Biblijom, nego istinskim osjećajem i ljubavlju za čovjeka svoga tla, njegove brige i borbe, duhovne i zemaljske, svjetovne. Iza Kavanjinova religioznog svjetonazora naziremo upitanost mislitelja o vječnim pitanjima čovjekova opstanka, nailazimo na racionalni sadržaj, afirmaciju vrijednosti pozitivnih etičkih sadržaja života, čina, sijanja djela, rekao bi Kavanjin, čovjekova djelovanja po zakonima njegove vlastite prirode i razuma, misli, kojima se izdvaja kao izuzetno među svim stvorenjima svijeta i suprotstavljaju smrti, svemoćnom nišitelju i prirode i čovjeka, »gradova i kraljevstva, mramora i stijena«:

»Munja 'e čoviek u simenu, zatoj lasne i prohodi,
i u kratkom svom vrimenu nosi porod sa sprovodi,«
Ako dila prihrabrena
ne ostaju od čovika, brzo otidu i imena,
i spomena sva kolika ...«
Sijmo dakle diela vriedna«³⁹

Izvođeci svoje koncepcije prirode, boga, čovjeka i svijeta iz obzora katoličke duhovnosti vlastitoga vremena, Kavanjin ih promatra kao totalitet, nastojeći u osnovi na obnovi jedinstvene vjere, kao jamstva ne samo moralnog nego i nacionalnog identiteta (»jedno stado, jedna viera, jedna crkva pravoviera«),⁴⁰ na isti način kako ih je postavljao i Federik Grisogono u svom traktatu o sreći i ljudskom savršenstvu (a kojeg među mnogima drugima, spominje i Kavanjin), smatrajući vjeru »štitom protiv pogibli svijeta«, »contraque omnia mundi pericula clypeus est munitissimus«; jednako tako nastojeći na pomirenju vjere i razuma, vjere i djela, na jedinstvu misli, riječi i djela, toga stoljećima ugrađivanog temeljnog elementa etosa zapadnjačke civilizacije, te konačno znanja. Valja pritom napomenuti kako Kavanjin ima na umu ne samo posjedovanje znanja nego i njegovu primjenu, znanje kao pretpostavku i osnovu ljudskog napredovanja — što će se kao alternativa postavljati čovjeku sve do danas u formulacijama mislitelja različitih filozofskih škola i pravaca, onih koji govore o krizi europske znanosti i onih koji se glasaju kao proroci novog jutarnjeg rumenila (od Heideggera, Husserla, do Blocha i Jaspersa), svjedočeći o jednom od

pitanju koji obilježavaju duh Zapada: znanja za čovjekovo dobro ili za čovjekov pakao, za njegovo progonstvo na zemlji, pakleno blaženstvo faustovskog prokletstva ili utopijsku nadu u bezgraničnost, slobodan let spoznaje, metaforički govoreći. Kavanjina tako čitamo i na toj liniji mišljenja koje obnavlja pitanje o *conditio hominis*, o duhovnoj situaciji čovjeka koji svagda stoji na raskršću putova, koje obnavlja pitanje čovjekove ravnoteže, njegova razumijevanja vlastita mjesta u prirodinu poretku i vlastita nastojanja na realizaciji zajedničkog uređena svijeta, uključujući pritom sve oblike ljudske duhovnosti, kako onu moralnu, tako i religioznu i umjetničku:

»vira al sama mrtva ostaje, kad k njoj poso ne pristaje.
jedno 'e ništa virovanje,
kad ni i uzanj dilovanje«⁴¹

U istome smislu valja motriti i Kavanjinovo nastojanje na pomirenju iskustva i refleksije, naime svega onoga na čemu nastoji filozofsko mišljenje njegovog i narednog stoljeća, razdoblja prosvjetiteljskog optimizma. U tomu korespondiraju *amor Dei intellectualis* Barucha Spinoze, Leibnizova monadička slika svijeta, mistički doživljaj punine svijeta kroz postojanje Boga u čovjeku (mistički subjektivizam) teutoničkog filozofa, Pascalov tragični osjećaj života, kao i slika ustrojstva univerzuma Josipa Ruđera Boškovića u kojoj beskonačnom božanskom slobodom nije poreknuta i uloga ljudskoga razuma kao izvora mogućnosti kritičke spoznaje svijeta.⁴²

* * *

I uza sve mnoge druge elemente, sastavnice Kavanjinovog duhovno–misaonog stajališta, među kojima nalazimo i prirodoznanstveni konzervativizam i odjeke puritanske duhovnosti 17. stoljeća, didaktičkog moraliziranja, odjeke ideja skotističkog voluntarizma, pa i teze suprotne novim idejama toga vremena (pr. neprihvatanje atomizma), valja zaključiti kako pjesnikova »Poviest vandelska« sadrži neke od konstanti ne samo europskih nego i hrvatskih misaonih dijagonala od sv. Jeronima i Marka Marulića, »prvih slava Dalmacije«, kako ih naziva,⁴³ a prema kojim konstantama nam je danas moguće mjeriti doseg i mjesto što ih naši pisci i pjesnici, u ovom slučaju Jerolim Kavanjin, zauzimaju i u povijesti filozofijskog mišljenja u Hrvata.

BILJEŠKE

¹ I. Scherzer, *J. Kavanjina »Bogatstvo i uboštvo«*, Nastavni Vjesnik 1899, knj. VII, s. 1–11; 105–112.

² Dujam Srećko Karaman, *Prva hrvatska Akademija i gospodarsko društvo u Spljetu*, Spljet 1899.

³ Ćiro Ćičin-Šain, *Ilirska Akademija u Splitu, njeno vrijeme i sjedište*, Split 1952.

⁴ Josip Aranza, *Ocrta o Kavanjinu*, u: *Povijest vandelska bogatoga a nesrećna Epuluna i ubogoga a čestita Lazara (bogatstvo i uboštvo) Jerolima Kavanjina ...*, SPH, knj. XXII, Zagreb 1913, p. XV.

⁵ Ivan Kukuljević-Sakcinski, *Život Jerolima Kavanjina*, u: *Bogatstvo i uboštvo. Velepjesan u 30 pjevanjah dra. Jerolima Kavanjina vlastelina spljetskog i Trogirskoga*, izd. troškom Josipa Jurja Strosmajera biskupa Đakovačkoga, Zagreb 1861.

⁶ J. Aranza, *Ocrta o Kavanjinu*, op. cit., p. XV.

⁷ Zoran Kravar, *Jerolima Kavanjina »Povijest vandelska« kao umjetničko djelo, Studije o hrvatskom književnom baroku*, Zagreb 1975, str. 7–105.

⁸ Usp. djelo autorice *Humanizam bez granica. Hrvatska filozofija u europskom obzoru*, Zagreb 1992, pogl. II, s. 50–53), ali i kao sastavnicu renesansnog humanizma.

⁹ »La vita senza la conversazione e noiosa et e come un lungo viaggio senza osteria da poter respirare, e potersi reficiare«, J. Kavanjin, *Baštinicima*, u red. Ćire Ćičin-Šaina, op. cit., s. 23.

¹⁰ J. Kavanjin, *Povijest Vandelska (Bogatstvo i uboštvo)*, op. cit., (prir. J. Aranza), pj. 1, 170, 171.

¹¹ Pj. III, 82.

¹² Pj. II, 30.

¹³ Pj. XIX, 85.

¹⁴ Pj. I, 144.

¹⁵ Pj. II, 2.

¹⁶ Pj. I, 119.

¹⁷ *Baštinicima*, op. cit., p. 30.

¹⁸ Pj. I, 125.

¹⁹ Pj. I, 126.

²⁰ Pj. I, 127.

²¹ Pj. I, 129.

²² Pj. I, 130.

²³ Pj. I, 131.

²⁴ Usp. Ivan Gundulić, *Suze sina razmetnoga*, Plač treći.

²⁵ Pj. XXXVIII, 73.

²⁶ V. čitavo Pj. VI.

²⁷ Pj. XI, 42.

²⁸ Pj. IX, 9.

²⁹ Pj. VII, 164.

- 30 Pj. XXIX, 132.
 31 V. Pj. XXV.
 32 V. Pj. XXVI.
 33 Pj. XXIII, 28.
 34 Pj. XXIII, 47, 55, 59.
 35 Pj. V, 2.
 36 Pj. V, 17.
 37 Pj. IX, 100.
 38 Pj. I, 119, 120.
 39 Pj. II, 109, 111, 115.
 40 Pj. XI, 139.
 41 Pj. XVII, 31, 32.

42 Smatramo ne beznačajnim za temu našeg raspravljanja u tom kontekstu pomenuti kako se Kavanjinovo duhovno stajalište, njegovo nastojanje na jedinstvenoj (katoličkoj) vjeri i razmišljanja o božanskoj moći i mudrosti koje nadilaze moći ljudskog shvaćanja i govora, te njegovo duhovno stajalište podudara s onim J. R. Boškovića, filozofa, znanstvenika ali i pjesnika. Raspravljajući, koju deceniju poslije Kavanjina, pjesnički nadahnuto, o duši i o bogu, u Dodatku svoje »Teorije prirodne filozofije«, koji prelazi, kako sam napominje, okvire prirodne filozofije i spada u metafiziku, suprotstavljajući se lošim zaključcima (Leibnizove) teorije o najsavršenijem svijetu piše: »Zaista samo onaj ne može uočiti neizmjernu moć, mudrost i dalekovidnost božanskog Stvoritelja, što nadilazi svako ljudsko shvaćanje, tko je potpuno umno oslijepio ili je sebi oči iskopao i otupio oštricu svoga uma, tko zatvara svoje uši da ne bi čuo nešto od prirode koja svugdje više svojim vrlo snažnim glasom...«, i dalje: »... Međutim s obzirom na tako veliku mudrost višnjeg Tvorca ..., moramo još više pomišljati na to kako je to sve bilo za naše potrebe što ih je zaista sagledao onaj tko sve vidi i tko je uspostavio sve te granice, tko preko svega toga utire put našoj opstojnosti i tko je upravo nas, među beskonačnim brojem ljudi koji su isto tako mogli postojati, izabrao već od početka svijeta i rasporedio sva gibanja što služe oblikovanju organa kojima se služimo i osim toga što pridonosi čuvanju i održanju ovog života i svim njegovim potrebama i užicima. Naime moramo zaista najčvršće vjerovati da je Tvorac prirode sve to ne samo sagledao jednim jedinin intuitivnim sagledavanjem da je u svom umu imao sve one određene ciljeve do kojih nas vode sve stvari koje vidimo oko sebe.« (Usp. Josip Ruđer Bošković, *Teorija prirodne filozofije*, Zagreb 1974 / prev. J. Stipišić /, s. 261, 262). U istom duhu piše Bošković i u svojoj posvetnoj poslanici Kristoforu grofu de Migazzi, knezu i bečkom nadbiskupu, kardinalu i biskupu Vacza: »...pravo je čudo kako promatranje prirode divno upućuje duh na promatranje nebeskih stvari pa se ovaj uzdiže k božanskom Tvorcu tako velikog svemira diveći se njegovoj moći, mudrosti i providnosti koje odasvud izbijaju i očituju se svugdje« (isto, s. IX) — ne bi li zaključio o izuzetnu razlogu tvorčeva stvaranja čovjeka koji svojim postojanjem i životom biva pokazateljem, ogledalom tvorčeva savršenstva.

43 Pj. II, 76, 90.